

Sayı : 10-11

Sene : 1979 - 1980

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1981

SİMCÜRİLER

II

İbrâhîm b. Sîmcûr

Erdoğan Merçil

Kirmân olayları :

Sîmcürî âilesinin ikinci reisi İbrâhîm b. Sîmcûr idi. Onu tarih sahnesinde ilk olarak Kirmân olayları nedeniyle görüyoruz. Sâ mânî kumandanlarından Muhammed b. İlyâs adı geçen hanedanın taht mücadelelerine karışmış ve neticede Kirmân'a giderek orada Benû İlyâs ismiyle anılan sülâleyi kurmuştu (932)¹.

Sâ mânî emîri es-Sa'îd II. Nasr b. Ahmed (914-943) idaresi altındaki toprakları genişletmeğe çalıştı ve bu maksadla da Deylemli liderlerden Mâkân b. Kâkî'yi Kirmân'a gönderdi (322/934)². Muhammed b. İlyâs Sâ mânî kuvvetlerine karşı koyamayacağını anlayarak yardım istemek için Istahr'a gitti. Fakat yardım elde edemeden geri döndü. Muhammed b. İlyâs dönüşünde Mâkân b. Kâkî tarafından mağlub edildi ve Dinever'e kaçmak zorunda kaldı. Olayların akışından Mâkân b. Kâkî idaresinde Kirmân'a gönderilen Sâ mânî

1 Bk. C.E. Bosworth, «The Banû İlyâs of Kirmân (320-57/932-68)», *Iran and Islam, in memory of the late Vladimir Minorsky* (ed. C.E. Bosworth), Edinburgh 1971, s. 110.; J. Kramers, *Kirmân mad., IA.* Ancak bu ikinci makalede Muhammed b. İlyâs'ın Kirmân'a hâkim oluş tarihi 928 olarak verilmiştir.

2 Ahmed Ali Hân Vezîri (*Tarih-i Kirmân*, Tahran hş. 1352², s. 252) ise, İbrâhîm b. Sîmcûr'un Sâ mânî emîri tarafından bu tarihten daha önce 320/932 yılında Kirmân'ı zapt etmekle görevlendirildiğini, onun Râver'e kadar ilerlediğini, fakat Büveyhîler'den Mu'izz ed-Devle (Ahmed)'in Fars'dan Kirmân'a hareket ettiğini öğrendiği zaman Horasan'a geri döndüğünü zikrediyor. Bosworth (aynı esr., 112), bu bilgiye müphemliği ve 320/932 yılının Mu'izz ed-Devle'nin seferi için erken bir tarih olması nedeniyle güvenilemeyeceğini ortaya koymuştur.

kuvvetlerinin içinde Ebû Ali İbrâhîm b. Sîmcûr'un da görev aldığı-
nı anlıyoruz. Kirmân'a hâkim olan Mâkân'ın daha sonra başka bir
göreve çağrılarak bölgeden ayrılması, Muhammed b. İlyâs'a dönüş
için bir imkân yaratmıştı (323 sonu-324 başları/935-36). Nitekim o
bu fırsatı kaçırmadı, Kirmân'daki Sâ mânî garnizonları ile uzun sü-
ren bir savaştan sonra orada hâkimiyetini yeniledi. Ancak Muham-
med b. İlyâs nihâi zaferi kazanmadan önce Kirmân'da yeni bir teh-
like başgösterdi.

Yeni kurulan Büveyhî Devleti'nden İmâd ed-Devle Ali b. Bu-
ye, Fars bölgesini ele geçirdikten sonra kardeşi Ahmed'i Kirmân'a
gönderdi (324/936). İşte bu sırada Mâkân'ın Kirmân'dan ayrılırken
Sâ mânî kuvvetleri kumandanı olarak bıraktığı Ebû Ali İbrâhîm b.
Sîmcûr H. nâk (? 北) kalesinde Muhammed b. İlyâs'ı muhasara
etmişti. İbrâhîm b. Sîmcûr Kirmân hâkimiyeti için üçüncü bir kuv-
vetin ortaya çıktığını gördüğü zaman, Muhammed b. İlyâs'ı muha-
saradan vazgeçmiş ve Horasan'a dönmüştü³.

İbrâhîm b. Sîmcûr'un Cürcân'a vâli tayin
edilmesi :

Bir süre sonra Sâ mânî emîri II. Nasr'ın Cürcân (Gürgân)'a sa-
hib olmak istediğini görüyoruz. Cürcân bu sırada Mâkân b. Kâkî'nin
idaresinde idi. Emîr II. Nasr, Çağâniyân hükümdar sülâlesinden
Ebû Ali b. Muhtâc⁴ kumandasında bir orduyu Nişâbûr'dan Cürcân'a
gönderdi (328 Muharrem/Ekim-Kasım 939). Mâkân b. Kâkî bu Sâ-
mânî ordusuna karşı koyamayacağını anlayarak Ziyârîler'den Vuşmgîr'
den yardım istedi. Vuşmgîr'in gönderdiği yardımcı kuvvete rağmen,
Ebû Ali b. Muhtâc yedi ay gibi uzun süren bir kuşatmadan sonra
bölgenin başkenti Cürcân şehrini ele geçirmeğe muvaffak oldu
(328 yılı sonları/Ağustos-Eylül 940). Mâkân b. Kâkî ise Taberis-

3 Bk. İbn el-Esir, *El-Kâmil fî't-Tarih*, Beyrut 1966, VIII, 278, 304, 324; İbn Haldûn, *Kitâb el-İber ve Divân el-Mübtedâ*, Beyrut 1968, IV, 919. Krş. Bosworth, *Ayn. esr.*, 111.

4 Hayat hikâyesi için bk. W. Barthold, *Ahmed (Abû Ali) mad.*, *IA*. Ayrıca Muhtâciler hakkında C.E. Bosworth'un «The rulers of Chaghâniyân in early Islamic Times» adlı yakında *IRAN*'da neşrolunacak makalesine bk. Ayrıca bk. Azizallah Bayat, *Âl-i Muhtâc (Ümerây-ı Çağâni)*, *Berresihây-ı Tarihî*, yıl : 10 sayı : 1 s. 273-290. Tahran hş. 1354/1975.

tan'a kağı. Ebû Ali Cürcân'da işleri düzene koyduktan sonra İbrâhîm b. Sîmcûr'u oraya vâli tayin etti. İbrâhîm'in bu sırada Cürcân'a tayin edilmesi, muhtemelen Ebû Ali idaresindeki Sâ mânî ordusu ile buraya geldiğini göstermektedir. Ebû Ali 329 yılı Muharrem ayı/ Ekim-Kasım 940'da Vuşmgîr üzerine Rey şehrine yürüdü⁵.

İbrâhîm b. Sîmcûr 331/942-43 yılına kadar Cürcân valiliğinde bulundu. Aynı yıl içinde Mâkân'ın yeğeni ve Sarî vâlisi el-Hasan b. el-Fîrûzân Vuşmgîr'e isyan etmiş, fakat mağlup olarak Irak'da bulunan Ebû Ali b. Muhtâc'ın yanına kaçmıştı. Birbirini izleyen olaylardan sonra Ebû Ali b. Muhtâc beraberinde Hasan b. Fîrûzân olduğu halde Sâ mânî başkenti Buhara'ya dönmek üzere Taberistan'dan yola çıktı. Bu yolculuk sırasında Sâ mânî emîri II. Nasr'ın ölüm haberi alındı. Hasan b. Fîrûzân bu haberi öğrendiği zaman, yanına sığınmış olduğu Ebû Ali'ye ihanet ederek ona ve askerlerine karşı saldırıya geçti. Ebû Ali bu hâince davranıştan kurtuldu ise de askerlerinin mallarının yağmalanmasını önleyemedi. Hasan b. Fîrûzân bir miktar ganimet ele geçirmeğe muvaffak oldu ve daha sonra Cürcân'a dönerek burayı işgâl etti. Bu sırada Cürcân'da bulunan İbrâhîm b. Sîmcûr'un belki de Sâ mânî emîri II. Nasr'ın ölümü ile meydana gelen taht değişikliği nedeniyle gerekli yardımı alamayacağı için onunla anlaşmaktan başka yapacak bir şeyi yoktu ve neticede Cürcân'ı terk etti⁶.

İbrâhîm b. Sîmcûr Cürcân'dan ayrıldıktan sonra süratle hareket etmiş ve Ebû Ali'ye âit Nişâbûr şehrini ele geçirmişti. Ebû Ali, Nişâbûr'a döndüğü zaman İbrâhîm b. Sîmcûr'un kendisine isyan ettiğini gördü. Ancak elçilerin gidip-gelmeleri sonunda iki taraf arasında barış yapıldı⁷. Muhtemelen bu anlaşmadan sonra Ebû Ali herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Nişâbûr'a girmiş olmalıdır.

5 Bk. İbn el-Esir, VIII, 359 ve 369.; Muḥammad b. al-Ḥasan b. İsfendiyâr, *An Abridged Translation of the History of Tabaristân* (İng. trc. E.G. Browne), London 1905, s. 218. İbn Haldûn, IV, 738-9. Krş. 'Abbâs İkbâl, *Tarih-i Mufassal-ı İran, Ez Sadr-ı İslâm tâ İnkırâz-ı Kacariyye* (yeniden gözden geçirerek nşr. Muhammed Debîr Sîyâkî), s. 136.

6 Bk. İbn el-Esir, VIII, 390.; İbn İsfendiyâr, *Ayn. esr.*, 220.; Krş. 'Abbâs İkbâl, *Ayn. esr.*, 136-7.; W. Madelung, «The Minor Dynasties of Northern Iran», *Cambridge History of Iran*, IV, Cambridge 1975, s. 213.

7 İbn el-Esir, VIII, 390.; Krş. Nizâmî 'Aruzî Semerkandî, *Çahâr Makale* (nşr. Dr. M. Mu'in), Tahran hş. 1333, s. 39, 181-2; İbn Haldûn, IV, 1057.

İbrâhîm b. Sîmcûr'un Nîşâbûr vâililiğine tayini :

Sâmânî emîri el-Hamîd I. Nûh (943-954), tahta geçtikten iki yıl kadar sonra Merv'den Nîşâbûr'a geldi (Receb 333/Şubat-Mart 945). Emîr I. Nûh bu şehirde elli gün kaldı. Onun buradaki ikameti sırasında halktan bir topluluk huzuruna gelerek Nîşâbûr vâlisi Ebû Ali b. Muhtâc'ın kötü huyundan, onun vekillerinin (*halîfetân-ı o / nev-vâb-ı o*) hırsızlık ve tecâvüzlerinden şikâyette bulundular. Emîr I. Nûh bu şikâyetleri kulak arkası etmedi, Sâmânî Devleti kadrosunda güçlü bir yeri olmasına rağmen Ebû Ali'yi görevinden azl ve yerine İbrâhîm b. Sîmcûr'u tayin ederek aynı yılın Ramazan ayı/Nisan-Mayıs'da Buhara'ya döndü⁸.

Ebû Ali ise bu sırada Nîşâbûr'da bulunmuyordu. O Emîr Nûh'un emri ile Cumâdâ I. 333/Ocak-Şubat 945'de Rey şehri üzerine bir sefere gitmiş ve Ramazan ayı/Nisan-Mayıs'da adı geçen şari ve civarını zabt etmişti⁹.

Burada dikkati çeken bir mesele İbrâhîm b. Sîmcûr'un Nîşâbûr mu yoksa Horasan vâililiğine mi tayin edildiği hususudur. Gerdîzî, Narşahî ve İbn el-Esîr gibi müelliflere göre¹⁰, o Nîşâbûr valiliği veya emîrliğine tayin edilmişti. Sem'ânî¹¹ de onun Nîşâbûr valiliği yaptığını belirtiyor. Ancak çok daha sonraki bir devrede yaşamış olan Mirhond ve modern müellifler onun Horasan vâililiğine tayin edildiğini zikrediyorlar¹². Bizim tayin olayının olduğu devreye yakın tarihte yazılmış kaynakları tercih ederek İbrâhîm b. Sîmcûr'u Nîşâbûr vâlisi olarak kabul etmemiz muhakkak ki daha doğrudur.

E b û A l i b. M u h t â c ' ı n i s y a n ı :

Ebû Ali b. Muhtâc Rey seferine çıkmadan önce Emîr I. Nûh ile

8 Bk. Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer el-Narşahî, *Tarih-i Buhara* (farsça tercüme, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed; telhis Muhammed b. Zafer b. Ömer; tashih Müderris Razavî), Tahran hş. 1317/1939, s. 114.; Gerdîzî 155.; İbn el-Esîr, VIII, 444. Zambaur (*Manuel de Généalogie et de Cronologie Pour L'histoire de L'islam*, Berlin 1955.), İbrâhîm b. Sîmcûr'u ilk kez 310/922-3, sonra 334-945-6 yılında Nîşâbûr vâlisi olarak gösteriyor.

9 Bk. İbn el-Esîr, VIII, 444. Kırş. K.V. Zetterstéen, *Nûh mad.*, *İA.*, s. 346.

10 Bk. not 8'deki eserler aynı yerler. Ayrıca bk. İbn Haldûn, IV, 743.

11 Bk. *Kitâb el-Ensâb* (tıpkı basım) nşr. D.S. Margoliouth, G.M.S. London 1912, s. 323.

12 Bk. *Ravzat üs-Safâ*, IV, 46. İbn el-Esîr de eserinin başka bir yerinde (*el-Kâmil fi't-Târih*, VIII, 458), Ebû Ali b. Muhtâc'm Horasan'dan azledildiğini

arasında sürtüşmeler başlamıştı. Emîr I. Nûh seferden önce bir 'Ârız göndererek bu orduyu teftiş ettirdi. 'Ârız kötü bir yönetim tarzı gösterdi, ayrıca Ebû Ali ile münakaşa ettiği gibi ona bağlı olan bazı kişileri de ordudan çıkardı. 'Ârız'ın bu davranışı Ebû Ali'nin gönlünün kırılmasına sebep oldu. Rey şehri ve çevresinin zabtından sonra Emîr I. Nûh, Ebû Ali'nin kırgınlığını arttıracak bir harekette daha bulunarak *divân* işlerini yürütecek ve o vilâyetin malını zabt edecek kimseler gönderdi. Ayrıca Ebû Ali'ye vilâyetin malına karışmamasını bildirdi. Önceki Emîr II. Nasr zamanında bütün bu işler Ebû Ali'nin uhdesinde idi. Bundan sonra Emîr I. Nûh'un Nişâbûr vâililiğini İbrâhîm b. Sîmcûr'a vermesi ile Ebû Ali'nin nefreti daha da artmış ve açıkca isyanına neden olmuştu.

Ebû Ali 334/946 yılında Hemedan şehrinde iken I. Nûh'un amcası ve bu sırada Musul'da bulunan İbrâhîm b. Ahmed'e mektub yazdı ve emîr olarak kendisine biat edeceğini bildirdi. İbrâhîm b. Ahmed 334 yılı Ramazan ayı/Nisan-Mayıs 946'da beraberinde doksan atlı ile Hemedana gelerek Ebû Ali ile birleşti. Daha sonra iki müttefik I. Nûh'a karşı harekete geçtiler. Emîr I. Nûh isyan haberini öğrendiği zaman, bir ordu hazırlayıp Buhara'dan Merv'e doğru yürüdü. Bu sırada aylıkları muntazam ödenmeyen Sâ mânî ordusu kumandan ve askerleri Sâ mânî vezîri Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ahmed el-Hakim es-Sulemî'den şikâyetçi oldular. Askerler aylıklarının ödenmemesine sebep olarak Vezîri gösteriyor ve onun Ebû Ali ile anlaşmış olduğunu öne sürüyorlardı. Ayrıca Vezîr kendilerine teslim edilmediği takdirde amcası İbrâhîm'e ve Ebû Ali'ye bağlanacaklarını söylediler. Neticede Emîr I. Nûh, Vezîr Muhammed'i askerlere teslim etmek zorunda kaldı. Askerler 335 Cumâdâ I./Ekim-Kasım 946'da Vezîr'i katlettiler¹³.

Emîr I. Nûh cephesinde bu olaylar olurken, Ebû Ali b. Muhtâc ve İbrâhîm b. Ahmed de Nişâbûr'a vardılar. Bu sırada İbrâhîm b. Sîmcûr, Mansûr b. Karategin ve kumandanlardan bazıları da Nişâbûr'da bulunuyordu. Ancak bu noktada ortaya iki rivayet çıkıyor. Gerdîzî'nin rivayetine göre¹⁴, İbrâhîm b. Sîmcûr, Mansûr b. Kara-

zikrediyor. Çağdaş müellifler için bk. Frye, *Bukhara*, 86.; Barthold, *Turkestan*, 246. Abbâs İkbâl (*Tarih-i Mufassal-ı İnan*, 232) ise, Ebû Ali Çağanî'yi *Sipehsâlar-ı ordu ve hükümrân-ı Horasan* olarak gösteriyor.

13 Gerdîzî, 155.; İbn el-Esir, VIII, 458-9.; *Ravzat üs-Safâ*, IV, 46-7. Krs. Barthold, *Turkestan*, 246-7.; Zetterstéen, *Nûh mad.*, İA., 346.

14 Bk. *Zeyn ül-Ahbâr*, 155.

tegin ve onun süvarileri oradan ayrılarak Merv'e Emîr Nûh'un yanına gittiler. İbn el-Esîr'e göre ise¹⁵, Ebû Ali her ikisinin de (İbrâhîm b. Sîmcûr ve Mansûr b. Karategin) kendisine bağlanmasını istedi. Onlar da bunu kabûl ettiler. Ebû Ali Muharrem 335/Ağustos 946'da Nişâbûr'a girdi. Ancak daha sonra Mansûr b. Karategin'in bazı şüpheli hareketlerini sezince onu yakalattı.

Bundan sonra kaynaklarda İbrâhîm b. Sîmcûr'un Emîr I. Nûh ile mi yoksa Ebû Ali b. Muhtâc ile mi beraber olduğu hakkında bir bilgiye raslayamadık. Ayrıca İbrâhîm b. Sîmcûr'un çok geçmeden ölmesi de bu husûsda herhangi bir yorum yapmamızı engelliyor. Ancak Müneccimbaşı'nın bir ifadesi belki de onun Nişâbûr vâililiğini kaybettikten sonra siyaset sahnesinden çekildiğine işaret ediyor. Müneccimbaşı¹⁶ onun için «Bir kaç defa Horasan vâlisi olup, sonra 333'de serasker olup, bütün eyâlet-i Horasan müselle-i kabza-i tassarrufu oldu ve Kuhistân kendisinin hâsı idi. Sonra ma'zûl olup fevt olunca Kuhistân'da mukîm oldu.» demektedir. Ayrıca İbrâhîm b. Sîmcûr bundan sonraki olaylarda yer almadığı için, Emîr I. Nûh'un Buhara ve Semerkand'a kaçıışı ve tekrar tahtına sahib olması konumuz dışında kaldığından burada zikrinde bir fayda görmüyoruz.

İbrâhîm b. Sîmcûr'un ölümü ve şahsiyeti:

Sem'ânî¹⁷, İbrâhîm b. Sîmcûr'un 336 yılı Şevvâli/Nisan-Mayıs 948'de öldüğünü zikrediyor. Müneccimbaşı'nın verdiği bilgi doğru ise Kuhistân'da ölmüş olmalıdır. Yine Sem'ânî¹⁸, onun hakkında şunları yazmıştır: «İbrâhîm b. Sîmcûr edîb, âlim ve âdil bir kimse idi. Onun eserleri Horasan'da ve Rey'den Türk ülkelerine kadar her yerde görülmekteydi. Defalarca Buhâra emirliğinde bulundu, orada da meşhur eserleri vardı. İbrâhîm b. Sîmcûr Merv, Nişâbûr ve Herât şehirlerinde vâililik yapmıştı. Kuhistân dâimâ onun *iktâ'* idi.»

ابراهيم بن سمجور و منصور بن قراكتين و خيل او برقتند و بمرود شدند نزدیک نوح .

15 Bk. *el-Kâmil fî't-Tarih*, VIII, 459. Krg. *Çahâr Makale*, s. 39. İbn Haldûn (*Kitâb el-İber*, IV, '744), İbrâhîm b. Sîmcûr'un h. 336 Muharremi'nde/Temmuz-Ağustos 947'de şehre girdiğini zikrediyor.

16 Bk. *Sahâifü'l-Ahbâr*, trk. trc., İstanbul 1258, II, 273.

17 Bk. *Kitâb el-Ensâb*, 323. Zambaur (*Manuel*, 205), İbrâhîm b. Sîmcûr'u 372/982-3'e kadar hayatta gösteriyor, muhtemelen onu oğlu Muhammed ile karıştırarak bu hususda hataya düşmüştür.

18 Bk. *Kitâb el-Ensâb*, 323.